

ПРЕГЛЕД / ОБЗОРИ И РЕЦЕНЗИИ / SURVEY AND BOOK REVIEWS

Тервел Попов (София, България)

НОВО ЦЕННО ИЗСЛЕДВАНЕ ЗА ВОЛЖКА БЪЛГАРИЯ

Георги Владимиров. *Великата България на Волга през средните векове*. София, 2019. 160 с. + 62 ил. ISBN 978-954-01-3933-3.

Парадоксално е, но допреди няколко десетилетия историята и културата на Волжка България – силна и развита средновековна държава, бяха подценявани и малко познати у нас. След 1989 г. засиленият интерес по темата доведе до появата на редица български публикации. Д-р Георги Владимиров е един от малцината наши автори, чиито изследвания за Волжка България се отличават със задълбоченост, обективност и са изградени върху богат изворов материал. Категорично може да се каже, че той е един от специалистите по тази сложна проблематика. Новата му монография „Великата България на Волга през средните векове“ (2019 г.) представлява ценен и необходим труд, който навлиза във „вертикалните пластове“ на историята и културата на волжкобългарската държава.

В началото на книгата е направен обобщен преглед на изворите за Волжка България (с. 12–16). Т.нар. „История на Джагфар“ („Джагфар Тарихы“) не е включена сред тях, защото най-вероятно става въпрос за късен фалшификат. Използването му от немалко изследователи само пречи за сериозното проучване на българската държава на Волга, внася объркване, оста-

вя в сянка автентични извори за нейната история. В този смисъл Г. Владимиров съвсем правилно не се опира на този съмнителен източник. Авторът изтъква значението на данните от археологията, които допълват писмените извори за Волжка България (с. 16–17). Представени са изследванията за България на Волга в руската, българската и западноевропейската историография (с. 17–21).

Описана е историята на Старата Велика България, която предшества създаването на Дунавска и Волжка България (с. 22–27). Разгледани са археологическите култури в региона на Средна Волга до идването на българите (с. 28–32).

Авторът подчертава, подкрепяйки тезата си с археологически данни, че Волжка България не е основана непосредствено след разпадането на Старата Велика България, както приемат редица учени¹. По-

¹ М и я т е в, П. *България на Волга през средните векове*. – В: През вековете. София, 1938, с. 127; П а с т у х о в, Ив. *Българска история*. Т. 1. София, 1945, с. 137; Ч о л о в, П. *Волжка България (VII – XVI век)*. София, 2008, с. 217.

степенно, на отделни преселнически вълни в района на Средна Волга се настанява българско и сродно население, което създава държава в края на IX–X в. (с. 33–36).

Г. Владимиров очертава реалния териториален обхват на Волжка България, опирайки се на писмени и археологически източници. Изследователят с основание не приема налаганите без сигурни изворови данни картографски „възстановки“ на волжкобългарската държава, според които тя се простира на огромното пространство от Северния ледовит океан до Каспийско море и Казахстан (с. 37).

Показани са различните народи, влизащи във Волжка България: българи, берсили, билери, бургаси, сувари, есегели и др. (с. 37–40). Авторът посочва, че важна роля в консолидацията на пьстрата по етнически състав българска държава на Волга изиграва приемането на исляма като официална религия. Подчертан е фактът, че новата религия във Волжка България проявява уникална търпимост към немюсюлманските вярвания, което се дължи както на веротърпимостта на българите и другите народности в държавата, така и на изповядването на т.нар. ханафитски ислям, характерен със своя либерализъм (с. 43–44).

Г. Владимиров отделя важно място на военното изкуство на волжките българи, водените от тях войни и дипломатическите им контакти. Разгледани са въоръжението и защитното облекло на воините, военната организация на българската армия, фортификационните съоръжения (с. 45–49). Основен военен съперник на Волжка България са русите (с. 49–50). Интересно е мнението на автора, че войните между волжките българи и съседните руски княжества по-скоро са породени от борбата за икономическа хегемония в региона, отколкото от религиозна или политическа нетърпимост (с. 49–50). Показани са дипломатическите контакти на

Волжка България с араби, руси, хазари и др. (с. 51–53). Изследователят основателно подчертава, че в изворите липсват сведения за дипломатически отношения между дунавски и волжки българи и всякакви опити да се търсят волжки българи на Балканите и дунавски българи във Волжка България трябва да бъдат приемани за спекулативни измислици (с. 52).

Г. Владимиров обръща внимание, че българската държава на Волга е наричана „страна на градовете“ и в нея са съществували около 160 укрепени градски поселения (с. 54). Той не приема тезата на някои изследователи², че големият брой български градища са строени от арабите или с тяхна помощ, като подчертава, че волжките българи са били известни в средновековния свят като талантиливи майстори строители, и дава примери как те оказват помощ на други народи в строителното изкуство (с. 54). Авторът описва големината, силната укрепеност и планировката на трите главни волжкобългарски града – Болгар, Биляр и Сувар, разглежда техните представителни и култови сгради, но се спира и на други градски средища: Казан, Джукетау, Ошел и т.н. (с. 54–62). Във Волжка България е много развито строителството на дървени сгради и твърдини, но също така има тухлени и каменни градежи (с. 59–62).

Изследвано е стопанството на волжките българи – земеделие, животновъдство, занаятчийско производство. Разгледани са редица занаяти, упражнявани майсторски от тамошното население: металообработване, грънчарство, производство и обра-

² Я к у б о в с к и й, А.Ю. *К вопроса об исторической топографии Итиля и Болгар в IX и X веках.* – Советская археология, 10 (1948), с. 267–268; Х а л и к о в, А.Х. *О столице домонгольской Булгарии.* – Советская археология, 1973, № 3, с. 93–94.

ботка на стъкло и др. Поставен е акцент и върху кожарството – традиционен занаят в Дунавска и Волжка България, чиито изделия са прочути в тогавашния свят. Показана е активната роля на волжкобългарската държава в международната търговия (с. 63–72).

Монографията на Г. Владимиров също така хвърля светлина върху бита и ежедневието на волжките българи и обогатява нашите представи за живота им в една далечна епоха. Проучени са техните жилища, облекло, храна, развлечения, обичаи и т.н. (с. 74–82). Изброени са известните от писмените извори и монетните находки волжкобългарски владетели (с. 73–74). За разлика от други изследователи³ авторът не се е поддал на увлечението да търси „нови“ владетели на Волжка България в източници със съмнителна достоверност.

Изследователят прави важната уговорка, че „езикът на волжките българи“ и „езикът на Волжка България“ представляват две различни проблемни сфери. Противоречивите изворови данни и разнородният етнически състав на населението в българската държава на Волга правят много трудно изграждането на ясна представа за езиковата ситуация в страната през X–XIII в. (с. 83–84).

Показана е значимата роля на образованието във Волжка България. Освен начални училища в Бияляр съществува висше мюсюлманско духовно училище – медресе. Формира се прослойка от изтъкнати волжкобългарски интелектуалци, много от които стават прочути далече извън пределите на своята родина. След приемането на исляма във Волжка България се въвежда арабската писменост, но авторът посочва някои примери, че традиционно-руническо писмо продължава да съществува

в народната култура и по-късно (с. 84–91).

Г. Владимиров подробно представя георичната съпротива на волжките българи срещу монголските завоеватели, която завършва със завладяването на българската държава на Волга (с. 92–102).

Авторът проследява историята на волжките българи след покоряването им от монголците. Болгар се възражда от пепелищата с полуавтономен статут в рамките на Златната орда, но нови тежки бедствия (епидемия, вражески опустошения) са причина това средище на българската държавност окончателно да угасне (с. 104–105). Разгледана е историята на Казанското ханство, което в средата на XVI в. е завладяно от Русия (с. 105–108).

В монографията е поместена подобрена библиография (с. 110–116). Изследователят посочва, че заглавията, особено на български език, които не присъстват в нея, трябва да се използват предпазливо и с необходимата критичност (с. 10).

Приложените извори за Волжка България още повече увеличават научната стойност на книгата. Публикувани са източни извори (арабски, персийски и др.), руски летописи, латиноезични източници (с. 118–142). Поместени са легенди и предания на чуваши, башкири и други народи, в които са съхранени интересни сведения за волжкобългарската история (с. 143–153).

Накрая е представена хронологична таблица за периода VII–XIII в., в която паралелно са показани събитията в региона на Средна Волга / Волжка България, региона на Долен Дунав / Дунавска България, Европа, Изтока и Южна Америка (с. 154–159).

Монографията на Г. Владимиров показва как един отдалечен от големите центрове на цивилизация регион – регионът на Средна Волга, след основаването на Волжка България постепенно се пре-

³ Чолов, П. *Волжка България...*, с. 217–223.

върща в средище на развита материална и духовна култура. Неговата нова книга е сериозно научно изследване, написано в същото време на увлекателен и достъпен

език. Тя е необходимо четиво както за учени и студенти, така и за широк кръг читатели, които искат да научат повече за „другата България“ на Волга.

*Тервел Попов,
Софийски университет „Св. Климент Охридски“*